

Uitgave van de Vereniging "Oud Broek in Waterland"

Verschijnt 1 tot 2 maal per jaar.
Wordt aan de leden gratis toegezonden. Redactie-adres: De Erven
26, 1151 AT, Broek in Waterland

Gehele of gedeeltelijke overname van de inhoud slechts met toestemming.
Copyright ©2003 Broek in Waterland
Nr. 49 (september 2003)

De Broeker kaasmarkt, 1858-1876¹

Bij het woord kaasmarkt ben je al snel geneigd te denken aan de publiekstrekkers in Alkmaar en Gouda, waar grote stapels kaas door in een stevig tempo lopende mannen van de markt naar de Waag worden gedragen. Het is weinig bekend dat veel steden en dorpen vroeger een kaasmarkt hadden. Zo ook Broek. Het was maar een kleine markt, die slechts kort heeft bestaan, maar de aanwezigheid ervan heeft het dorp toch geen windeieren gelegd.

Voorgeschiedenis

De Waterlandse bodem bleek al in de veertiende eeuw nauwelijks meer geschikt voor de verbouw van graan, een van de belangrijkste levensmiddelen. Het grasland werd voortaan gebruikt voor een bescheiden vorm van veeteelt. Het economisch zwaartepunt van het gebied lag bij de handel en de scheepvaart, en de Waterlandse boeren waren meestal kleine keuterboeren. Met de groei van de welvaart van Amsterdam groeide ook de vraag naar verse melk, en in de zeventiende eeuw gaat een deel van de melk rechtstreeks naar de stad. Toch lijkt het aannemelijk dat veel van de melk werd gebruikt voor het maken van boter en kaas, die op de markten van Purmerend en Amsterdam werden verkocht. In verband met de kwestie rondom het verbod op melkvaren op zondag schrijft de baljuw van Waterland op 23 september 1677 dat 'de meeste ingesetenen van Waterlandt' zich bezig houden met de leverantie van melk aan de steden,

'... datter tegenwoordich geen huijsluijden of weijnige meer te vinden sijn die boter of kaes maecken, maer dat tweemaal daeghs, met quantiteijt van schuijten vol menschen, tot ventingh van deselve, melck naer Amsterdam wordt gevaeren ...'.²

De voorstanders van het verbod op melkvaren op zondag verklaren echter dat er nog wel degelijk flink wat kaas en boter wordt gemaakt:

'[dat er]...geene of weijnige huijsluijden aldaer souden wesen die boter, of kaes, comen te maecken, quasi als of het bestaen van Waterlandt dependeert aende geseijde melckvaeringe ende ventinghe, daer het noghtans inderdaet contrarie is, dat de kaes ende botermaeckers nogh veel meerder sijn, als die geene die hem met het melckvaeren geneeren...'.³

Door de droogmakingen in de zeventiende eeuw was het grond- en weidegebied van Waterland behoorlijk uitgebreid, en konden de boeren ook meer koeien gaan houden. De *Tegenwoordige Staat* stelt in het midden van de achttiende eeuw: 'De landerijen in Waterland bestaan genoegzaam allen in lage weilanden op welke veele melkbeesten geweid worden, waarvan de melk voor een zeer groot gedeelte in Amsterdam verkocht wordt'.⁴ Ook nu mogen we er vanuit gaan dat nog veel boeren een belangrijke inkomensbron hadden in de kaas- en boterproductie.

Al in de zeventiende eeuw zijn er in Broek kaashandelaren te vinden, waarbij met name Jan Huijgen, Claas Ammeraal (of Admiraal) en D. Schout worden genoemd.⁵ Ze kopen de kaas van de boeren in het achterland. Voor het vervoer van hun producten wordt gebruik gemaakt van kleine bootjes. De kazen worden door de handelaren opgeslagen in hun pakhuizen en daarna vervoerd naar de markten in de buurt. De houten pakhuizen waren voorzien van stellages met houten consoles (de zogenaamde 'uithoudertjes') die voor een effectieve opslag zorgden. Op deze constructies werden de kazen gezouten en regelmatig gekeerd. De pakhuizen bleven 's zomers koel door een goede ventilatie.⁶

In de negentiende eeuw is het grotendeels gedaan met de welvaart van het dorp, en de opbrengsten uit de veeteelt worden belangrijker. In de 'Landbouwenquete van 1800' antwoorden de boeren op vragen over de kaasproductie en -verkoop. Ze zeggen dat de melk wordt gesleten in Amsterdam, dat een deel van de melk wordt gebruikt om zoetemelkse kaas en boter te maken, en dat het deel hiervan wat niet voor eigen gebruik is, wordt verkocht op de markten van Purmerend en Edam.⁷

Vorbereidingen voor de markt

Om de economie wat uit het slop te halen, maakt de gemeente halverwege de negentiende eeuw plannen om met het instellen van een wekelijkse markt en een belasting op het verplichte gebruik van de Waag inkomsten te krijgen uit de handel in kaas en boter. Deze belasting, het zogenaamde weeg- en wikloon, of waaggeld, is dan eigenlijk al een achterhaalde instelling. Van oudsher waren handelaren verplicht hun goederen (van tenminste 20 pond) bij de overheidswagen te laten wegen voor ze ter markt mochten worden gebracht. Voor elke weging moest waaggeld worden betaald. In de negentiende eeuw verloren de wagen hun verplichte karakter en werden het facultatieve dienstverlenende instellingen van de overheid, nog steeds in gebruik vanwege de gewoonte van iedere boer om zijn eigen, handgemaakte, kaasvormen te gebruiken, waardoor de kazen nogal konden variëren in gewicht. Het waaggeld verloor echter zijn karakter van belasting en was voortaan een betaling voor het gebruik van een openbare voorziening.⁸

Op 16 november 1853 stelt het gemeenteraadslid Baltus Koker in de raadsvergadering voor om 'ter verlevendiging der kwijnende welvaart dezer Gemeente te beproeven eene wekelijksche markt alhier op te richten'.⁹ De Raad gaat in principe akkoord en benoemt een kleine commissie om een onderzoek in te stellen naar de levensvatbaarheid van een markt. Al een maand later volgt het verslag: hoewel men het voorstel zeer goed uitvoerbaar achtte, was gebleken dat men niet zou kunnen rekenen op de medewerking van de plaatselijke kooplieden. De Raad besluit dan ook de zaak voorlopig te laten rusten.¹⁰

Drie en een half jaar later, op 17 juli 1857, merkt de voorzitter in de raadszitting op dat er de laatste tijd bij Burgemeester en Wethouders weer sprake was van het oprichten van een markt, en dat het College van mening was dat een wekelijkse markt in 'boter, kaas, eieren enz.' in Broek weinig zou hoeven kosten, en bij slagen de gemeente zelfs geld zou kunnen opleveren. Hij stelt dat '... [de praktijk van] het leveren van kaas en boter sinds jaren heeft bestaan. Dat de ligging dezer plaats tot het aanvoeren van deze producten niets te wenschen overlaat en de gelegenheid voor een markt aanwezig is, terwijl het vervoer met schuiten naar elders kan geschieden. Gelet op de gedurige aanzoeken tot het oprigten dezer markt, het aanbrengen van kaas enz in deze gemeente is toenemende en er gegronde vooruitzichten bestaan dat meerdere notabele ingezetenen zich tot dezen tak van handel zullen aansluiten, hetgeen de onderneming zoude bevorderen'.¹¹ Hierop wordt nu wel besloten tot het oprichten van een markt. Na de toestemming van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland wordt permissie gevraagd aan de Kerkmeesters om hiervoor het kerkplein te mogen gebruiken.

In de raadsvergadering van 3 december 1857 wordt vervolgens een *Verordening van Wik- en Weegloon* vastgesteld, waarin een heffing wordt vastgelegd van twee cent op iedere tien Nederlandse

pond kaas of minder, die op de Waag zal worden gewogen. De kaas zal door - door de gemeente aangestelde - kaasdragers op berries worden gezet en naar de weegschaal gebracht. Na de weging brengen ze de kaas naar de vaartuigen voor verder vervoer. Op de begroting is voor het wik- en weegloon een post van 30 gulden opgenomen, waaruit volgt dat men het eerste jaar op een aanvoer van 15.000 pond kaas rekent. Als marktmeester wordt K.C. Koker benoemd, als waagmeester K. van Zanen, terwijl Jacobus van den Nadort en Klaas Breek als dragers worden aangesteld, met als plaatsvervangers Wiebe Houtman en Nanning Swart. In volgende jaren wordt de ploeg kaasdragers nog uitgebreid met Teunis de Ruijg en Daniel Mulder.

De nieuwe kaaswaag is hoogstwaarschijnlijk een houten gebouwtje geweest. Uit een rekening van Hendrik Kuiper valt op te maken dat hij onder meer een deur en belegschroeven levert, naast grote hoeveelheden eiken- en grenenhout. J. Hofman levert een berin (een kussen of blok voor de deur), vier zware kolders (palen met een ijzeren beslag aan één kant) en vurenhout. J. van den Nadort zorgt voor de balans, het bijbehorende gewicht en touwwerk, 5 kaasberries en draagbanden, een tafel met schragen en een lessenaar. J. de Gardijn verricht het smidswerk, waaronder de levering van een zware haak voor de balans.¹²

De markt

De eerste markt vindt plaats op 4 februari 1858. Enkele dagen hiervoor verzoekt de raad de burgemeester de opening 'eenvoudig en doeltreffend' te verrichten. Deze stemt toe, zij het onder voorbehoud van een goede gezondheid. In de volgende raadsvergadering van 19 februari kan voorzitter Baltus Koker melden dat de eerste weekmarkt een goed resultaat heeft opgeleverd 'en tot algemeen genoegen der Ingezetenen heeft plaats gehad'.¹³

De ingebruikname van de markt inspireert de Broeker schoolmeester Simon Kok tot een lang gedicht, waarin hij met enig bombast de rijke geschiedenis van het dorp aanhaalt, en zijn hoop uitspreekt op een nieuwe toekomst voor de handel [ingekort]:

*Dat de handel rondom leve,
leve alom in dorp en stad;
Dat hij bloei en welstand geve,
met al 't goed, daarin vervat!
Handel zet de maatschappij
kracht en ziel en leven bij;
.....
Onder hooger gunst en zegen,
wordt niet slechts in 't herfstgetij,
neen, maar elken dag verkregen,
zelfs tot tweemaal allerwegen,
voorraad voor de koopvaardij.
Trotsch zij Spanje op zijn citroenen
op het frisch van zijn limoenen,
oogstend tweemaal 's jaars dien schat,
laat de boer ten onzent spreken
wat hij tweemaal daags mag kweken
wat zijn zuiveltob bevat!
Op zijn kazen mag hij bogen,
zacht met goudkleur overtogen,
waar zijn boter meê in deelt.
Dat zijn vruchten hier gevonden
aan dien vruchtboom meê verbonden
op oud Neêrlands grond geteeld.
.....*

*Hoe in ligging afgezonderd,
zonder rijweg met vertier,
february achttienhonderd
acht en vijftig, dato vier,
heeft een gunstig woord daartegen*

*in te brengen, dat op schaal
in ons oog moet zwaarder wegen
dan vernederende taal.*

*.....
Laat de dag die 'k u mogt noemen
tuigen van wat thans geschiedt
't geeft geen oorzaak nog tot roemen,
maar ook tot verwerping niet.
Op den boom ter zelfder stede
van den lang verstorven tak,
is een ent gezet, schoon mede
vroeger hier eenzelfde brak.
't Zwak en teeder spruitje in leven
op dien eeuwen-ouden boom
is de naam van markt gegeven,
't beeld thans niet meer van een droom.
Markt! En wel voor kaas en boter,
als de hoofdzaak van 't geheel;
zij het plan in omvang grooter,
't overige is slechts onderdeel.
...*

*'t Is dan dat wij brengen mogen
hulde en dank aan hen voorwaar,
in wier brein het op mogt komen
hier een markt te vesten, ja!
...*

*Onze beste wenschen paren
wij aan 't plan met warm gevoel;
en wat voort de tijd moog baren
loven blijven wij het doel
aller wensch en wil en streven*

*zij het tot bevordering
en de handel moog herleven
binnen deez Gemeentekring!
Zijn het al geen vroegere schatten,
welvaart, voorspoed, werk en brood
zijn 't, dien onzen wensch omvatten*

*minderung van behoefte en nood.
Dat alom de handel leve,
leve ook hier in deez' Gemeent!
En daarop den zegen geve
God, die dien alleen verleent!*¹⁴

Functioneren

Kok's hoopvolle verwachtingen komen inderdaad uit, en de markt is een aantal jaren een groot succes. Aan het einde van het eerste jaar blijkt dat er in totaal 128.608 kazen zijn verhandeld. De opbrengst van het wik- en weegloon bedraagt f513,13. De volgende jaren verandert er niet zo veel, maar van 1864 tot 1870 zijn de inkomsten uit de markt telkens hoger dan de gemeente verwacht. Daarna zet het verval echter snel in.

Onderstaand staatje geeft de inkomsten uit het Wik- en Weegloon tussen 1858 en 1876:

1858	513,13
1859	443,64
1860	480,88
1861	448,78
1862	486,80
1863	589,80
1864	737,84
1865	711,97
1866	879,25
1867	691,48
1868	646,59
1869	801,95
1870	507,46
1871	351,86
1872	341,11
1873	211,92
1874	56,03
1875	54,83
1876	43,03

De kosten die de gemeente na de opening nog aan de weekmarkt heeft zijn relatief klein. Waagmeester Klaas van Zanen en de kaasdragers krijgen een salaris; de eerste een vaste jaarwedde van f125, de laatsten een vaste som van f10 per week, veertig weken per jaar. In 1860 worden er reparaties verricht aan de schalen van de waag en aan de berries waarop de kaas wordt gedragen. In 1870 levert G. de Wit Pzn. uit Monnickendam 'kaaszeelen en touw om bij de kaaszeelen te gebruiken, ten dienste van de kaasmarkt, á 7,25'.¹⁵ Wanneer de opbrengsten verminderen ziet de gemeente zich in 1872 echter genoodzaakt twee van de zeven kaasdragers te ontslaan. Als een jaar later blijkt dat de grote winsten uit de markt definitief voorbij zijn, wordt ook gesneden in de verdiensten van de waagmeester. Bovendien wordt de duur van de markt ingekort: ze zal alleen nog van de eerste donderdag in april tot de laatste donderdag in november worden gehouden.¹⁶

Uit de financiële gegevens die de gemeente jaarlijks aan de provincie moet leveren valt nauwkeurig op te maken hoeveel kaas er is verhandeld. Ze laten ook zien dat er al vóór de komst van de markt een zekere mate van kaashandel bestond.¹⁷

1851. 'De handel bepaald zich alleen tot den Kaashandel, welke tengevolge van de daling der prijzen niet voordelig is geweest'.

1853. 'De handel in kaas was bij de hoge prijzen vrij levendig. Markten bestaan hier niet'.

1854. Ibid.

1856. Ibid.

1858. 'Kaashandel was vrij levendig'.

1860. '1173 stapels kaas, inhoudende 115436, wegende 236667 ponden. De middenprijs der kaas bedroeg f26 per 100 ponden. 210 ponden boter de prijs van f 1'.

1862. '1182 stapels kaas, inhoudende 118942 stuks wegende 327961 ponden, de middenprijs bedroeg f26 per 100 ponden. De buitenlandsche handel bestaat hier alleen in kaas'.

1863. '1385 stapels kaas, inhoudende 144869 stuks wegende 288330 ponden, de middenprijs f26,50 per 100 ponden'.
1864. '1152 stapels kaas, of 121791 stuks, wegende 245271 ponden, de middenprijs f26,50 per 100 ponden'.
1870. '842 stapels, inhoudende 82451 stuks, wegende 167102 kilogrammen'.¹⁸
1871. Hier zijn de rubrieken veestapel en handel e.d. verdwenen. Opmerking: 'een kaasfabriek heeft ten vorigen jare werkzaam geweest, maar is thans gesloopt en vervoerd na de Wieringerwaard'.
1872. Geen vermelding.
1873. Alleen middenprijzen kaas: f30 á f32. Geen vermelding van hoeveelheden.
1874. Idem, f30 á 33.
1875. 'f29,50 de 50 kilogram, 110 stapels wegende 8050 kilogram'.
1876. Geen vermelding.

De markt wordt ingehaald door de moderne tijd: er is een duidelijke afname van het aantal 'zelfkazende' boeren door de opkomst van de particuliere en coöperatieve zuivelfabrieken, waar wordt verkocht zonder tussenkomst van een markt. Bovendien groeit verzet tegen de regels en kosten van een markt, die de vrije markt belemmeren, wat maakt dat deze manier van verkopen wordt verlaten.¹⁹ Ook Broek had inmiddels een zuivelfabriek in het dorp gehad, zij het slechts erg kort: de oudste kaasfabriek met machinale kaasbereiding in Holland werd in 1871 in Broek opgericht door een aantal ondernemende Rotterdammers. Het fabriekje bleef daar slechts één jaar om daarna naar de Wieringerwaard te verhuizen.²⁰

De nieuwe weg

Een belangrijke bijkomstigheid bij de nieuwe markt is de aanleg van een nieuwe weg, breed genoeg voor een paard en wagen, op de plaats van het smalle voetpad tussen de trekvaart en het Kerkplein. Na de toestemming van Gedeputeerde Staten kunnen de werkzaamheden beginnen. J. van Leeuwen Azn uit Monnickendam krijgt f30 voor 'werken, zijnde het daarstellen van een rijweg naar de markt': het maken van een bestek. Het meeste werk wordt verricht door meester-timmerman J. Hofman, die daarvoor respectievelijk f1.165 en f316 krijgt. C. Tolk Jbzn krijgt voor schilderwerk en teren aan de rijweg f19, C. Smit krijgt het luttel bedrag van f15 voor 'afgestane gronden ten dienste van den rijweg'. Uiteindelijk ontvangt Hofman nog f94,04 wegens 'gedane werkzaamheden aan het bruggetje ten behoeve der weekmarkt', verricht op 9 en 16 januari. Voor de aanleg van deze laatste brug was eerst aan de eigenaars van de zeven huizen aan de Keerngouw verzocht om afstand te doen van het bestaande bruggetje.²¹ Het geld voor de werkzaamheden kon door de gemeente niet worden vrijgemaakt, en er werd dan ook een buitengewone hoofdelijke omslag van f1000 over 1858 en f500 over 1859 vastgesteld.

De feestelijke opening van de rijweg vindt plaats op 27 april, bijna drie maanden na de eerste markt. Namens de dorpsbewoners worden de gemeentebestuurders met hun echtgenotes uitgenodigd: 'De gantsche Gemeente is dankbaar gestemd over den uitmuntenden rijweg welken door Uw Bestuur in ons dorp is gelegd. Zij heeft behoefte om van haar dankbaar gevoel blijk te geven en daarom heeft zij besloten tot eene soirée op den dag der opening.'²² Ter gelegenheid van de opening van de nieuwe weg schrijft Simon Kok een bloemrijke lofrede op het gemeentebestuur, dat door de aanzet te geven tot de aanleg van de weg het dorp had binnengevoerd in de moderne tijd en de mogelijkheid tot een nieuwe welvaart had geboden.²³ [Ingekort]

...

*Weg is de keur, en vrij de baan:
laat rijden thans, wie wil!
Wij zien 't met welgevallen aan,
en staan niet langer stil;
versnelde spoed heerscht overal,
vooruitgang is elks woord;
wat stapvoets gaat komt tot verval,
't wint tijd en geld, wat spoort.*

*Men drave naar het marktplein hier,
langs 't nieuwgebaande spoor,
men heeft niet meer te voet te treën,
maar ga vrij rijdend door!
Voor koopman, burger, boer en heer,
voor ieder kant en klaar;
zoo is het voortaan Broek een eer
ter markt te zien haar waar.*

*Tot opbouw is dit werk geschied
van Broek in Waterland;
Bij 't geen men hier vervallen ziet,
herleev' de handelstand!
Ja, keeren bloei en welvaart weêr,
dit wenschen wij vereend,
Langs 't nieuwgebaande spoor al meer,
ten zegen der Gemeent'.*

...

De aanleg van deze eerste rijweg door het dorp is voor twee plaatselijke handelaren aanleiding om het gemeentebestuur te verzoeken ook hun pakhuizen per wagen bereikbaar te maken. In 1863 besluit men om ten bate van handelaar C. Honingh onder andere de straat van het Roomeinde en een brugovergang te verbreden. Het verzoek van kaashandelaar F. Hooft (die zijn pakhuis had bij het huis op de plaats van het huidige De Erven 1) wordt niet ingewilligd. Men besluit om 'geene rijweg op De Erven daar te stellen, doordien daarvoor geene behoefte bestaat en ook die daarstelling met zeer vele kosten gepaard zou gaan'. Hierdoor werd ook handelaar K.C. Koker gedupeerd, wiens kaaspakhuis op de Nieuwe Erven (nu De Erven 40) stond.²⁴

De handel

Tot dusverre is hier voortdurend de term kaasmarkt gebruikt. Hoewel dit zondermeer het belangrijkste verhandelde artikel was, moet worden gezegd dat er - in ieder geval in de begintijd - ook andere producten werden verkocht. Zo geeft de *Staat van het ter weekmarkt aangeboden in de Gemeente Broek in Waterland voor het jaar 1858*:²⁵

1329	stapels kaas; 12.603 losse kazen; 251.630 ponden. Prijs kaas: f1125,25
1826	pond boter. Prijs boter f46,82
3617	kippeneieren
2673	eendeneieren
29	kippen
89	eenden
34	kalveren
7	schapen
11	konijnen
2	bokken
4	biggen

Van de markten van 1859 zijn de namen van de kaaskopers overgeleverd. De grootste handelaren zijn L. Goede (27.961 kazen), K.C. Koker (20.776), D. Pronk (16.504), de Fa. Bakker en Hooft (10.092) en Cornelis Schaft (7.479). De eerste handelaar is vermoedelijk afkomstig uit Landsmeer, waar de familie Goede een aantal kaaspakhuizen bezat.²⁶ Onder de kleinere handelaren zijn er de Broekers Jacob Ruijterman, P. Tolk, K.J. Vinckers en M. Pels.²⁷ Ook werd er export bedreven. Zo stuurde Pieter Bertoen bijvoorbeeld in het voorjaar van 1858 twee keer een partij van 240 stuks 'edammer zoetemelksche kaas' naar Batavia en Soerabaja.²⁸

Het beeld

Van de kaasmarkt zijn helaas geen afbeeldingen bekend. En ook van de Broeker kaaspakhuizen zijn geen plaatjes gevonden. Rest slechts, om te volstaan met een laatste stukje gedicht van N.N., hoogstwaarschijnlijk de inmiddels veel geciteerde schoolmeester Simon Kok. Hij beschrijft alles wat hij ziet op zijn rondwandeling door Broek, en eindigt op De Erven, bij het kaaspakhuis van K.C. Koker:²⁹

...

*Voleinden we onze wandeling!
Deze Erve zij het slot!
En rijkdom, net- en zind'lijkheid
ziet men ook dáár ten toon gespreid,
door dwazen slechts bespot.*

*Bij d'afloop trekt een steenen huis
door grootheid nog 't het oog;
wijn 'k van een' vellendroogerij,
twee kaaspakhuizen aan deez' zij,
u hier nog melden moog'.*

...

september 2003,
Dimphéna Groffen

---

¹ Met dank aan Dr. J.W. Niemeijer voor zijn terzake kundige adviezen en hulp.

² Waterlands Archief Purmerend, BW (1387-1812), inv.nr. 13/4. Zie ook: A.M. van der Woude, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late Middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw* (Utrecht 1983), hfst. V, nt. 16. Eerder verschenen als A.A.G.-Bijdragen 16 (1972).

³ Waterlands Archief Purmerend, BW (1387-1812), inv.nr. 13/4. (...Dat er nauwelijks nog mensen zouden zijn die kaas en boter maken, alsof het bestaan van Waterland afhankelijk is van de melkvaart en -verkoop, maar dat het tegenovergestelde het geval is: er zijn veel meer kaas- en botermakers dan melkvaarders). Zie ook: K.P.J. Janse, *De zes Waterlandse dorpen. Een onderzoek naar de middelen van bestaan op het platteland van Waterland tot in het begin van de 19^e eeuw* (Amsterdam 1980). Ongepubliceerde doctoraalscriptie.

⁴ *Tegenwoordige staat der vereenigde Nederlanden, dl. VIII; zijnde het vervolg der beschrijving van Holland* (Amsterdam 1750).

⁵ Diaconierekeningenboek Broek in Waterland, 1678-1693. [Particuliere collectie]. Claes Ammerael komt in het aktenboek van notaris Gerbrant Coomen regelmatig voor als schout, maar zijn verdiensten als kaashandelaar worden niet vermeld. Waterlands Archief Purmerend, NOT, 433.

⁶ Boteropslag was moeilijker: die werd maar voor heel korte tijd en in kleine hoeveelheden opgeslagen, hoewel de stenen keldertjes onder de pakhuizen door de grondwaterstand een redelijk stabiele temperatuur van 10 á 11°C konden hebben.

⁷ J.M.G. van der Poel, 'De landbouwenquete van 1800. I. Noord- en Zuid-Holland', *Historia Agriculturae* I (1953), 48-194. bijl. 12 p. [=publ. coll. Goldberg, ARA 34]

⁸ Zie A. van Braam, *De kaashandel en de kaasmarkt van Wormerveer in de 16de-19de eeuw* (Wormerveer 1999), voor een vergelijkbare toestand.

⁹ Waterlands Archief Purmerend, BW (1813-1923), inv.nr. 6. Notulen vergaderingen Raad, 1851-1866.

¹⁰ Idem, 20-12-1853.

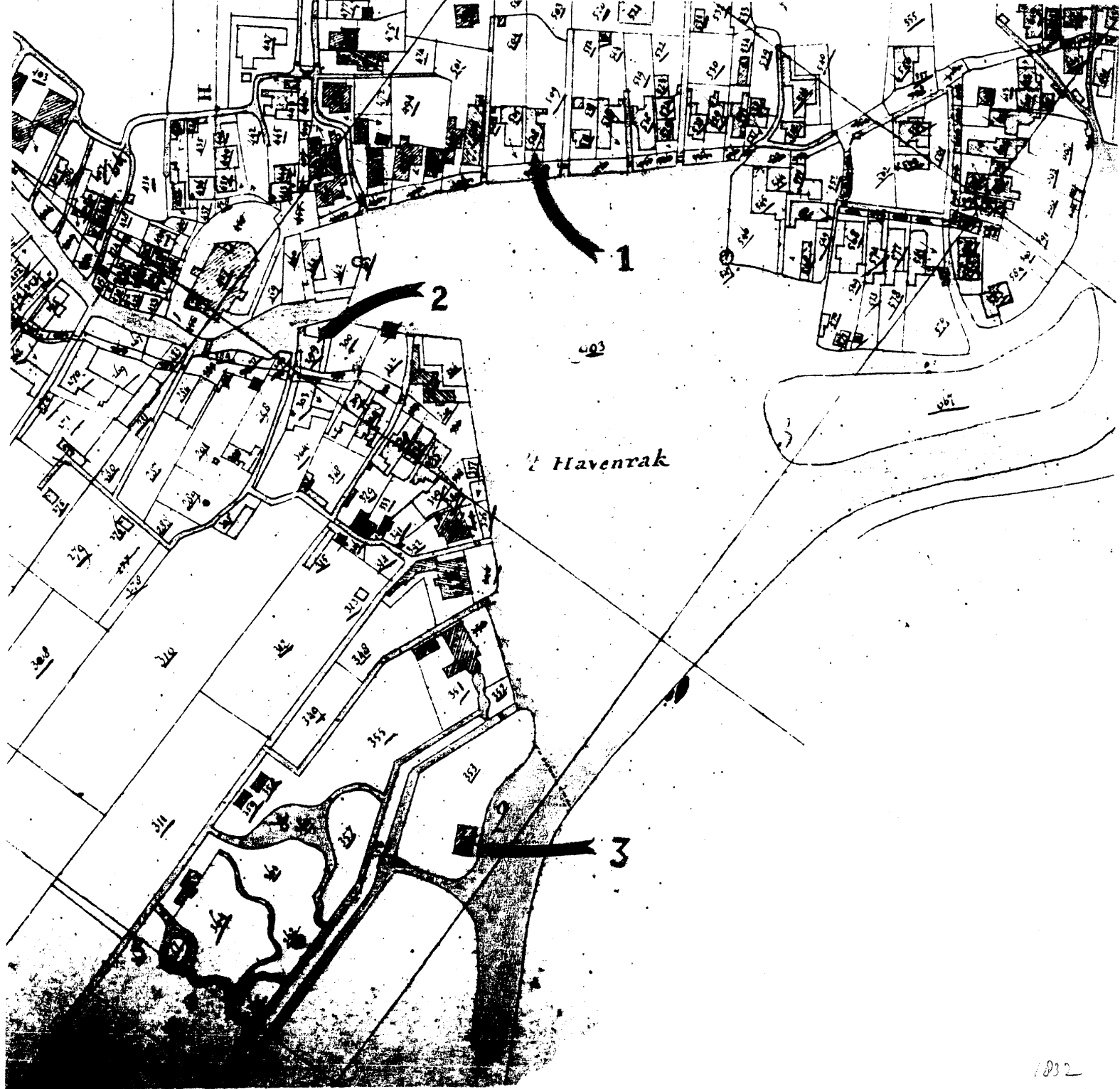
¹¹ Idem, 17-07-1857.

¹² Idem, inv.nr. 142, 1858. De essentiële rekening van Hendrik Kuyper is door de gebruikte afkortingen helaas erg slecht te lezen.

¹³ Ibid, 19-02-1858.

-
- ¹⁴ *Gelegenheidsgedichten door Simon Kok*. Kopie. (oorspr. uitg. gedrukt bij P. de Boer Pz, Edam): *Op de vestiging der nieuwe Kaas- en Botermarkt te Broek in Waterland, den 4den february 1858*.
- ¹⁵ Waterlands Archief Purmerend, BW (1813-1923), inv.nr. 145, rekeningen inkomsten en uitgaven.
- ¹⁶ Idem, inv.nr. 8. Notulen gemeenteraad, 01-08-1873.
- ¹⁷ Idem, inv.nr. 112. Verslagen van de toestand der gemeente, 1851-1894. Incompleet.
- ¹⁸ Dit is vermoedelijk een rekenfout: vermelding van kilogrammen met de waarde van ponden. Een kaas weegt blijkbaar ongeveer 2 pond.
- ¹⁹ A. van Braam, *De kaashandel en de kaasmarkt van Wormerveer in de 16de-19de eeuw* (Wormerveer 1999).
- ²⁰ *Wel en wee in Waterland* [=De Hofbrug, Oudheidkundige Vereniging IJpendam, 2 (1997), nr. 4, en A. Visser, 'De kaasproductie en de kaashandel van Noord-Holland', *Tijdschrift voor Economische Geographie* 17 (1926) VIII, 257-260.
- ²¹ Waterlands archief Purmerend, BW (1813-1923), inv.nr. 6, 05-11-1857.
- ²² Idem, inv.nr. 299.
- ²³ *Gelegenheidsgedichten door Simon Kok*. Kopie. (oorspr. uitg. gedrukt bij P. de Boer Pz, Edam): Gedicht ter gelegenheid der Feestelijke opening van den Nieuwen rijweg te Broek in Waterland den 27sten april 1858.
- ²⁴ Waterlands archief Purmerend, BW (1813-1923), inv.nr. 6.
- ²⁵ Idem, inv.nr. 299.
- ²⁶ *Het Peperhuis. Nieuwsbrief van het Zuiderzeemuseum* (1991) nr.1.
- ²⁷ Alleen Ruijterman is in de registers van de Burgerlijke Stand terug te vinden als kaashandelaar; de anderen geven als beroep slechts handelaar of winkelier.
- ²⁸ Waterlands Archief Purmerend, BW (1813-1923), inv.nr. 299.
- ²⁹ N.N. [Simon Kok?], *Broek in Waterland, naar waarheid geschetst in een dichtstukje* (Amsterdam 1838).

Drie kaaspakhuizen, ingetekend op het kadastraal minuutplan van 1832, t.w.:

1. Havenrak 19
2. De Erven 1
3. De Erven 40

NIEUWJAARS-WENSCH,

Opgedragen aan den Heer BURGEMEESTER, LEDEN VAN DEN RAAD,
KAASKOOPERS en BOEREN van de Gemeente

Broek in Waterland.

1 Januarij 1863.

De tijd rolt op des Heeren woord,
Gelijk een bergstroom spoedig voort.
Alweder is een jaar daarhenen, —
En na het ijlings ons ontvlood,
Is 't in den ongemeten schoot,
Der Eeuwigheid verdwenen.

O ja, het oude jaar verdween —
Met al zijn vóór- en tegenheên;
Een Nieuwe jaarkring is ontsloten.
O, worde, waarde Burgerij!
Door u opregt en gul en blij',
Dit jaar veel Heil genoten!

Of is 't niet edel dat m'elkaar
Bij d'aanvang van het Nieuwe jaar,
Als 't voegt aan alle brave menschen,
Met onverdeelden geest en zin —
En welgemeenden menschenmin,
Een goed Nieuwjaar te wenschen.

Dus, Heil en Zegen en Geluk,
Geen enkel aandeel zorg en druk,
Moogt gij in 't Nieuwe jaar ooit smaken;
Gezondheid zij uw deel vooral!
Want zonder dit is 't niet-met-al,
Wie zal dit wenschen wraken?

Dat steeds ons dierbaar Vaderland
Door 's Heeren liefderijke Hand
Steeds Heil- en Zegen-rijk moog bloeijen!
Dat Handel en ook Nijverheid,
Zoo wijd beroemd, zoo wijd verspreid,
Hun bronnen laten vloeijen!

Dat, hoe ook de oorlog elders woedt
En onheil brengt en tegenspoed,
Ons Vaderland steeds vrij moog blijven
Van de oorlog, die vaak onheil brengt,
En menschenbloed en tranen plengt:
God moog dien wensch beklijven!

UEd. Dienaren,

UIT ALLER NAAM, de Kaasdragers.